

GÜNEY SİBİRYA TÜRK DESTANI “AK-KÜBEK” İLE KAFKAS NART DESTANI “SOSURKA” ARASINDAKİ PARALELLİKLER

Dr. Ufuk TAVKUL

Kırım Dergisi, 8 (33), 2000, 56-59.ss.

Kafkasya halkları adını verdiğimiz Abhaz-Adige, Karaçay-Malkar, Oset, Çeçen-İnguş ve Dağıstan halklarının ortak mitolojik destanları olan Nart destanlarının kökeni, ortaya çıkış tarihi ve destan konularının hangi coğrafyadan ortaya çıkarak geliştiği konularında bilim adamları arasında pek çok değişik görüşler ileri sürülmektedir. Adige ve Abhazlar Nart destanlarının asıl sahiplerinin kendileri olduğunu iddia ederlerken, İran kökenli bir dil konuşan Osetler de bu destanların asıl yaratıcılarının kendileri olduklarını ileri sürmektedirler. Karaçay-Malkarlılar ise Nart destanlarının karakter itibarıyla göçebe-savaşçı halk yaşantısı motifleriyle dolu olduğunu, dolayısıyla bu destanların asıl sahiplerinin Adige ve Abhaz gibi yerleşik halklar değil, Kafkasya'ya kuzeyden gelen göçebe-savaşçı Kimmer, İskit, Hun-Bulgar, Hazar, Alan, Kıpçak gibi Türk kavimlerinin torunları olan Karaçay-Malkarlılar olduğunu belirtmektedirler. Oset bilimadamı V. Abayev de Nart destanlarının asıl sahiplerinin göçebe-savaşçı atlı kavimler olduğunu kabul etmiştir.

Son yıllarda ortaya konulan yeni araştırmalar Kafkas halkları arasında yaşayan Nart destanlarının farklı dış unsurlardan etkilenerek değiştiğini ve zenginleştiğini belgelemektedir. Adige, Abhaz-Abaza Nart destanlarının bazı motifleri eski Yunan mitolojisi ile benzerlik gösterirken, Karaçay-Malkar Nart destanlarının Altay-Sibirya ve eski Türk mitolojisine yakınlığı dikkati çekmektedir. Bu arada bazı Oset Nart destanları ile Karaçay-Malkar Nart destanları arasında bulunan benzer konu ve motifler de ilginçtir.

Ünlü Türkolog W. Radloff'un 19. yüzyılda Güney Sibirya'da yaşamakta olan Türk boyları arasında derlediği “Ak-Kübek” destanı ile Kafkas Nart destanlarından Sosurka destanı konuları açısından büyük bir benzerlik göstermektedir. Bu bakımdan, önce Radloff tarafından derlenen Ak-Kübek destanını inceleyerek, Nart destanı Sosurka ile arasındaki paralellikleri ortaya koymak faydalı olacaktır.

Radloff'un derlediği destanda Ak-Kübek ile Oğuzlar'ın destan kahramanı Salur Kazan kimin daha güçlü olduğunu anlamak için birbirlerine sihirli hünerlerini gösterirler ve birbirleriyle yarışır. Destanda bu mücadele şöyle tasvir edilir:

1-“...Ak-Kübek adlı yiğit, Salur Kazan'ı görünce, okunun başağını ateşe koyar, iyice kızdırdıktan sonra ağızına sokar. Salur Kazan bunu görünce, o da okunun başağını ateşte kor halinde kızartır, ondan sonra ağızına koyar ve üstelik çiğnedikten sonra da tükürüp atar.” (Bu mücadelede Salur Kazan üstün gelir)

2-“Ak-Kübek dağdan yuvarlanan kayaları, başı ile vurarak yeniden dağın doruğuna fırlatır. Salur Kazan da aynı şeyleri yapar.” (Bu mücadelede berabere kalırlar)

3-“Ak-Kübek gider, bir ırmağın içine oturur. Irmak altı günde altı karış buz tutar. Sonra Ak-Kübek buzları kırarak ırmaktan çıkar. Salur Kazan bunu yapamaz.” (Bu mücadeleden Ak-Kübek galip çıkar)

4-“Ak-Kübek Salur Kazan’ın başını kesmek ister. Fakat Salur Kazan’ı Ak-Kübek’in kılıcı kesemez. Salur Kazan bacağına saklı demirden bir kılıç olduğunu söyler. Ak-Kübek bu kılıçla Salur Kazan’ın başını kesmeyi başarır.” (Ögel 1995: 35)

Ak-Kübek ile Salur Kazan arasındaki mücadelenin benzer motiflerini bu destanın derlendiği Güney Sibirya’dan binlerce kilometre uzakta, Kafkas dağlarının sarp vadilerinde yaşayan Karaçay-Malkar ve Oset halklarının Nart destanlarında da bulabiliyoruz.

Oset Nart destanlarında Nart kahramanı Sozriko’nun dev cüsseli Karadzaw ile yaptığı mücadele Ak-Kübek ile Salur Kazan arasındaki mücadeleye şaşırtıcı derecede benzer motifler taşımaktadır. Oset Nart destanında Sozriko at sürülerine yeni otlaklar bulabilmek amacıyla Urup ırmağının ötesine doğru yola çıkar. Yolda karşısına dev cüsseli Karadzaw çıkar. Karadzaw Sozriko’nun ününü işitmiştir ve onunla güçlerini yarıştırmak istemektedir, ancak Sozriko’yu tanımamaktadır. Karadzaw Sozriko’ya Sozriko’yu tanıyıp tanımadığını sorar. Kurnaz Sozriko onu tanıdığını, dünyada ondan güçlü hiç kimsenin bulunmadığını söyler. Karadzaw Sozriko’nun maharetlerini öğrenmek ister. Sozriko Karadzaw’a Sozriko’nun sarp kayalıklardan yuvarlanan iri kayaları başı ile vurup geriye fırlattığını anlatır. Karadzaw aynısını yapacağını söyler ve Sozriko’nun yuvarladığı kayaları başı ile vurarak geri fırlatır. Sozriko Karadzaw’a Sozriko’nun göle girerek buz tutmasını beklediğini ve göl buz tutunca buzları yarararak çıktığını söyler. Karadzaw da göle girer ve buz tutmasını bekler, ancak kalın buz tabakasını yarıp gölden çıkamaz. Karadzaw kendisine bu kurnazca oyunu oynayanın Sozriko’nun ta kendisi olduğunu anlar. Sozriko kılıcıyla Karadzaw’ın boynunu kesmeye çalışır ama kılıcı onun boynuna işlemez. Karadzaw Sozriko’ya kendisini ancak kendi kılıcıyla öldürebileceğini, eğer omuriliğini kuşak gibi beline dolarsa kendi gücünün de ona geçeceğini söyler. Sozriko Karadzaw’ın kılıcını alarak onun boynunu keser, omuriliğini alıp beline dolamadan bir ağacın gövdesine dolar. Omurilik ağacı bir anda iki parçaya böler. Böylece kurnaz Sozriko Karadzaw’ı alteder (Nartlar Asetin Halk Destanı 1999: 241-249)

Oset Nart destan kahramanı Sozriko Karaçay-Malkar Nart destanlarında Sosurka ya da Sosuruk adlarıyla karşımıza çıkar.

Karaçay-Malkar Nart destanlarında akıllı ve kurnaz bir kişilik olarak tanınan Sosurka beş başlı bir devi gücüyle değil, aklıyla yenerek öldürür ve Nartları o devin getirdiği felaketlerden kurtarır. Sosurka’nın beş başlı dev ile yaptığı mücadelenin motifleri de Ak-Kübek ile Salur Kazan arasındaki mücadelenin motifleriyle büyük benzerlik taşımaktadır. Sosurka ile karşılaşan beş başlı dev ona Sosurka’yı tanıyıp tanımadığını sorar. Sosurka dev’e Sosurka’yı iyi tanıdığını, onun Nart oyunlarına şahit olduğunu anlatır. Dev ondan Sosurka’nın maharetlerini anlatmasını, onun yaptıklarının aynısını kendisinin de yapabileceğini söyler. Sosurka dev’e Sosurka’nın yüksek dağların zirvelerinden yuvarlanan büyük kayaları başıyla vurup tekrar geriye fırlattığını anlatır. Dev aynısını yapmak ister ve Sosurka’nın yuvarladığı kayaları başıyla vurarak geriye çıkartır. Sosurka dev’e Sosurka’nın kızgın demirleri yuttuğunu ve kendisine bir şey olmadığını söyler. Dev kızgın demirleri yutar ve kendisine hiç bir şey olmaz. Sosurka dev’e Sosurka’nın göle girerek buz tutmasını beklediğini ve gölün buzlarını kırarak gölden çıktığını anlatır. Dev

göle girer ve buz tutmasını bekler. Ancak buz tutan gölden kurtulmayı başaramaz. bunun üzerine dev kendisine bu oyunları oynayanın Sosurka olduğunu anlar. Sosurka kılıcıyla dev'in dört başını keser ancak beşinci başına kılıcı işlemez. Dev Sosurka'ya kendisini ancak kendi kılıcının öldürebileceğini söyler. Sosurka dev'i kendi kılıcıyla kesip öldürür.

Karaçay-Malkar Nart destanlarında Sosurka ile dev arasındaki bu mücadele şöyle anlatılır: (Holayev 1966: 84-87)

Karaçay-Malkar Türkçesi

Nart batırla cortuvulga çıkdıla

Ala colda otsuz, suvsuz kaldıla

Sosurka da ol cıyında bolgandı

-Bir ot alıb keleyim,- deb corthandı

Bir dorbunda ot carıknı körgendi

Cuklab turgan emegenni eslegendi

At üsünden uzaldı kösevüne

Ciltin tüşdü emegenni közüne

Cukusuragan emegen uzaldı

Sosurkanı, atnı da kolga aldı

Ala emegenni közüne tüşdüle

Andan çıgalmayın köb küreşdile

Dev emegen, cuk da sezmeş cuklaydı

Közünden a ot ciltinle çartlaydı

Bir zamanda ol uyanıb süyeldi

Köz içinden atlını sermedi

Seyir boldu:-Kimse, kaydan kelgense?

Meni közüme va kalay tüşgense?

-Biz.-degendi,-Nartla colga çıkganek

Otsuz kalıb, ot alırga kelgenme

Sen a sermeş köz içinge salgansa

Uyangınçı, baramtalab koygansa

-Sizde,-degendi,-Sosurka deb barmıdı

Anı oyunlarından ne bilese?
-Ayhay, bardı usta tanıma anı
Köb körgeñme ol etgen oyunlanı
-Sora aytçı, oyunları köbmüdü?
-Oyunların aytsam a, bek köbdüle
Alay senge kereklisi üçdüle
Biri oldu: Men kayaga çiguvçem
Ullu kayalanı oyub, iyüvçem
Ol dorbunda kayalanı saklavçed
Başı bla urub artha birgavçed
Emegen: -Hayda, sora bir köreyik!-degendi
Nart Sosurka tavnu başına mingendi
Emegenge kayanı oyub iygendi
Ol a başı bla urub taşlanı
Cangız birin da cibermey başladı
Taşla kuşla kibik uçub çıkdıla
Sosurkanı többesi bla avdula
-Aha,- dedi,- Sosurkaça oynaymamı?
-Ayhay,- dedi,- andan da igi oynaysa
-Ekinçi oyunu va kaysıdı?,- deb sordu
Ol a,- degendi,- altmış saban temirni
Otha salıb kıb-kızıl kızdıradı
Cutadı da artı bla çıgaradı
-Ol da carayd, cıy da kızdır, hazır et
Endi anı da bir köreyik,- degendi
Sosurka temirle cıyıb kızdırgandı
Sora emegenge cut deb buyurgandı
Dev emegen temirleni cuthandı
Suvutub artı bla çıgargandı

*“Ay, bu va neçik aşhı oyun edi
Suvuk kanım endi biraz cılındı!
Üçünçüsü kallay oyundu?” degendi
“Ol a,- degendi,- Kamiş kölge kirirse
Anda kış çillede beş kün çaşarsa
Baş tokmaging suvdan tışında bolur
Kalganing a suvnu tübünde turur
Köl buzlasa, kamiş buznu költürürse
Sosurka da alay etib oynavçed”
Dev emegen kamiş kölge kirgendi
Aythan bolcalına deri turgandı
Kış çillede kamiş köl buzlagandı
Sora emegen tübünden költürgendi
Kölnü buzun çıkır-çıkır etdirgendi
Ol zamanda va Sosurka korkgandı
“Cangılğanma, entda beş kün kerekdi”, -
Deb, Sosurka emegenni aldadı
Sança emegen da anga iynandı
Nart Sosurka kamiş başlanı aldı
Buznu carılğanların da çaşırdı
Sora Sosurka Teyriden tiledi:
-Beş cılı suvugun beş küнге et,- dedi
Keldi allay bir suvuk, ahırzaman
Köl buzladı katdı, taşdan da aman
Sora aytdı: “Ha, emegen, silkinçi!”
Kımıldadı, silkindi - bolalmadı
Kısır buzga mindev da etalmadı
“Ay medet a, adam ulu, bolalmayma
Sosurkanı bu oyunun etalmayma!”*

*-Kart emegen! Sosurka degen menme
Endi urub başıngı ketereme!
-Sen kayaga çıga turub sezgenem
Sen Sosurkasa deb işekli bolganem
Ay, baytamal, endi kesmey koymaysa
Seni sırpıning emegenni kesmeydi
Kekelimi túbünde bardı bıçagım
Anı bla kesalırsa başımı!
Bu aman gadur hıyla eter deb korkgandı
Sosurka kazık alıb uzalgandı
Kılıç kazıkga sekirib başlagandı
Cetgen cerin kesib, üzüb taşlagandı
Kese kelib kol tuthanga cetgendi
Sosurka da sermeh sabından algandı
Emegenni kekelinden sermegendi
Başın kesgendi da otnu alıb ketgendi*

Türkiye Türkçesi

Nart kahramanları yağmacılığa çıktılar
Onlar yolda ateşsiz, susuz kaldılar
Sosurka da o toplulukta imiş
-Bir ateş alıp geleyim,- diye koştu
Bir mağarada ateş ışığı gördü
Uyumakta olan devı farkettiler
Atın üzerinden uzandı kor parçasına
Kıvılcım düştü devın gözüne
Uyuklayan dev uzandı
Sosurka'yı, atı da eline aldı
Onlar devın gözüne düştüler
Oradan çıkamayıp çok çabaladılar

İri dev, hiçbir şey sezmeden uyuyordu
Gözünden ateş kıvılcımları sığıyordu
Bir süre sonra o uyanıp dikildi
Gözünün içindeki atlıyı yakaladı
Hayret etti: -Kimsin, nereden geldin?
Benim gözüme nasıl düştün?
-Biz,- dedi,- Nartlar yola çıkmıştık
Ateşsiz kalıp, ateş almaya geldim
Sen yakalayıp gözünün içine koydun
Uyanana kadar, zaptedip durdun
-Sizde,-dedi,- Sosurka diye birisi varmı
Onun oyunlarından ne biliyorsun?
-Elbette, var iyi tanıyorum onu
Çok gördüm onun yaptığı oyunları
-Peki söylesene, oyunları çok mudur?
-Oyunlarını söylesem, pek çoktur
Fakat sana lâzım olan üçtür
Biri odur: Ben kayaya çıkardım
Büyük kayaları devirip, gönderirdim
O mağarada kayaları beklerdi
Başı ile vurup geri fırlatırdı
Dev:-Haydi, öyleyse bir görelim!-dedi
Nart Sosurka dağın başına çıktı
Dev'e kayayı devirip gönderdi
O ise başıyla vurup taşları
Hiç birini kaçırmamaya başladı
Taşlar kuş gibi uçup çıktılar
Sosurkanın tepesinden aştılar
-İşte,- dedi,- Sosurka gibi oynuyor muyum?

-Elbette,- dedi, ondan da iyi oynuyorsun
-İkinci oyunu hangisi?,- diye sordu
O,- dedi,- altmış pulluk demirini
Ateşte kıp-kızıl kızdırıyor
Yutuyor da arkasından çıkarıyor
-O da iyi, topla da kızdır, hazır et
Şimdi onu da bir görelim,- dedi
Sosurka demirleri toplayıp kızdırdı
Sonra deve yut diye emretti
İri dev demirleri yuttu
Soğutup arkasından çıkardı
“Ey, bu ne kadar güzel oyunmuş
Soğuk kanım şimdi biraz ısındı!
Üçüncüsü nasıl oyun?” dedi
“O,- dedi,-Kamışlı göle girersin
Orada kış soğuklarında beş gün yaşarsın
Başın suyun dışında olur
Diğer kısmın suyun altında durur
Göl donsa, kamışlı buzu kaldırırsın
Sosurka da öyle yapıp oynardı”
İri dev kamışlı göle girdi
Söylediği müddet kadar durdu
Kış soğuklarda kamışlı göl dondu
Sonra dev altından kaldırdı
Gölün buzunu çatırdattı
O zaman Sosurka korktu
“Yanılmışım, daha beş gün gerek”,-
Diye, Sosurka devi kandırdı
Budala dev de ona inandı

Nart sosurka kamışları aldı
Buz yarıklarını gizledi
Sonra Sosurka Gök Tanrı'dan diledi
-Beş yıllık soğuğu beş günde yap,- dedi
Geldi öyle bir soğuk, kıyamet
Göl dondu sertleşti, taştan beter
Sonra söyledi: "Haydi dev, silkinsene!"
Kımıldadı, silkindi - yapamadı
Tek parça buzu parçalayamadı
"Ay yardım, insan oğlu, yapamıyorum
Sosurka'nın bu oyununu beceremiyorum!"
-Yaşlı dev! Sosurka benim
Şimdi vurup başını koparıyorum!
-Sen kayaya çıkarken sezmiştim
Sen Sosurkasın diye şüphelenmiştim
Ey, lanetli, şimdi kesmeden bırakmazsın
Senin kılıcın dev kesmez
Saçımın altında vardır kılıcım
Onunla kesebilirsin başımı
Bu tiksindirici şey kurnazlık yapar diye korktu
Sosurka bir kazık alıp uzandı
Kılıç kazığa atlamaya başladı
Değdiği yeri kesip, koparıp attı
Kese kese kabzasına geldi
Sosurka da yakalayıp sapından tuttu
Devi saçından yakaladı
Başını kesti ateşi alıp gitti

Karaçay-Malkar Nart destan kahramanı Sosurka'nın beş başlı dev ile yaptığı mücadeledeki "dağdan yuvarlanan kayaları başıyla vurup geriye fırlatma", "kızgın demir yutma", "buz tutan göle girip buzları yarararak çıkma", "kendi başını ancak kendi kılıcının kesmesi" motifleri Ak-Kübek ile Salur Kazan arasındaki mücadelenin motifleriyle aynı özellikleri taşımaktadır. Eski Türk mitolojisine ait özellikler olan bu motiflerin Altay-Sibirya'dan Kafkaslar'a Karaçay-Malkarluların ataları eski Türk kavimleri vasıtasıyla taşındığı ve Oset Nart destanlarına da onlardan geçtiği düşünülebilir. Ancak bu görüşü güçlendirmek için daha geniş bir araştırma ile desteklenmesi gerekir.

Kaynakça

Holayev, A.Z. *Nartla. Malkar-Karaçay Nart Tavrıhla.*-Nalçik: Kabartı-Malkar Kitab Basma, 1966.

Nartlar Asetin Halk Destanı / çev. Kayhan Yükseler.-İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 1999.

Ögel, Bahaeddin. *Türk Mitolojisi*, 2. cilt.-Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1995.